

Aprenentatge Servei i Educació Especial

Pere Farrés (Escola Xaloc)
pfarres@xtec.net

“L’aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d’aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l’entorn amb l’objectiu de millorar-lo.”

Tot llegint aquesta definició marc que ens ve donada des del Centre Promotor d’Aprenentatge Servei, ens adonem, com a mínim, que estem parlant d’un plantejament educatiu trencador amb l’uniformisme curricular de les programacions tancades i dels feixucs continguts “escolars” accessibles a un nombre determinat d’alumnes i que poc contacte tenen amb la realitat social i ciutadana que els tocarà viure.

Fins fa molt poc les finalitats en educació se’ns plantejaven en els termes d’aconseguir l’èxit personal, l’èxit social, l’èxit professional i l’èxit acadèmic (quelcom a l’abast de ben pocs, com es pot constatar amb l’alt percentatge de fracàs escolar que pateix el sistema). Segurament seríem més realistes i més integradors si no fóssim tan maximalistes i acordéssim que igualment assoliríem l’excel·lència (entesa com la qualitat superior que fa digna d’apreci una persona, cosa o institució) si el sistema educatiu aconseguís formar tots aquells que l’integren com a bones persones, com a bons ciutadans i com a bons treballadors, sense deixar de banda el foment inqüestionable del més alt nivell acadèmic, segons les possibilitats i capacitats de cadascú.

Des de sempre, els qui han tingut l’oportunitat de treballar amb nois i noies amb discapacitat o amb barreres greus per a l’aprenentatge i la participació s’han caracteritzat per fer servir l’enginy, les habilitats sintètiques i les propostes flexibilitzadores per tal d’oferir un currículum ordinari adaptat a les necessitats reals, útils per a la seva formació integral i per a la seva vida en societat. Cada persona té el seu ritme, el seu particular procés d’evolució, i l’educació s’hi ha d’adaptar. S’han hagut de centrar en aprenentatges significatius, personalment i socialment potents, de les competències bàsiques; han usat metodologies vivencials, funcionals i variades per aconseguir aquella excel·lència ben entesa de l’alumnat en qüestió (que passa per la seva inclusió social i per una bona qualitat de vida).

De fet la Proposta de la nova llei catalana d’educació ens diu que “la societat reclama fer possible al mateix temps els objectius d’equitat i d’excel·lència de la nostra educació”. L’equitat és entesa com a conjunt d’accions positives orientades a fomentar la igualtat d’oportunitats i la justícia social, a partir de la valoració de la diversitat cultural i l’atenció a grups de desigualtat educativa, facilitant condicions d’èxit entre tots els sectors socials. En aquest camí de formació, tant dins l’escola com en àmbits no formals, associatius o de lleure, fer ús d’estratègies o eines metodològiques que vehiculin processos d’aprenentatge amb unes accions cíviqes, solidàries i de servei ciutadà o comunitari, és un recurs efectiu, interessant, fonamental per poder treballar una part del currículum que ha quedat marginat dins del sistema educatiu, per sota dels continguts “acadèmics”, i que fa referència a les habilitats socials, al coneixement d’un mateix, a l’exercici de la responsabilitat, a les actituds, a les normes, etc.

Les propostes educatives d’aprenentatge servei, en contextos de treball amb nois i noies amb discapacitat, ofereixen un marc immillorable per promoure la seva formació com a persones i com a ciutadans, i per deixar enrere la visió més assistencial o passiva que es té d’ells (i que acaba sent pejorativa, assumits com a persones “no vàlides” o com a individus exclosos de la comunitat).

Ara bé, també ens diuen des del Centre Promotor d'Aprenentatge Servei, que aquestes propostes pedagògiques d'APS han d'acomplir cinc requisits bàsics, per tal que tinguin veritable riquesa educativa:

1. Promoure aprenentatges curriculars.
2. Oferir un servei d'impacte en l'entorn que parteixi de necessitats reals.
3. Tenir una intencionalitat pedagògica.
4. Promoure la participació activa dels qui la duen a terme.
5. Convidar a la reflexió en l'acció.

El compliment d'aquests requisits comporta que aquestes bones pràctiques arribin a ser molt efectives i s'integrin molt bé en el bagatge formatiu integral dels nois i de les noies amb necessitats educatives especials i, alhora, fomentin canvis importants en les entitats receptores de l'acció o servei realitzat.

Aquests beneficis els podríem valorar des de quatre punts de vista fonamentals:

1. L'aprenentatge servei com a factor de canvi en la manera de veure i de tractar les persones amb discapacitat

---

Vivim en societat i, per tant, estem immersos en un complex entramat de relacions, mitjançant el qual queden establerts uns drets, uns deures i unes dinàmiques constructores de l'entorn comú, en el qual ens anirem movent. Necessitem viure en societat, i sentir-nos-en part activa ens ajuda a assolir cotes més altes de qualitat de vida.

Ara bé, hi ha força gent que no té les mateixes oportunitats que els altres a l'hora de ser-hi comptat; al llarg de la vida, no tothom pot trobar el lloc que voldria, o que podria, com a ciutadà. Hi ha un gran nombre de persones que pateixen unes greus barreres per al desenvolupament personal i per a la participació social. Són aquells ciutadans que tenen algun tipus de discapacitat i, d'una manera més especial, les persones amb discapacitat intel·lectual.

Aquests pals a les rodes deriven de la interacció complexa que s'estableix entre les condicions de salut d'una persona, els factors de relació interpersonal i la mesquinesa del mateix entorn.

Per aquest motiu la superació d'aquestes barreres dependrà tant de la mateixa persona amb discapacitats com dels ajustaments i suports necessaris que rebí el context per fomentar un canvi d'actituds per part de tots els ciutadans vers aquest col·lectiu. Caldrà deixar de banda postures de rebuig o, per contra, actituds caritatives, de llàstima o de sobreprotecció que creen unes relacions de dependència gens enriquidores.

El fet de participar en projectes on quedi palès que ells en són part activa, i que realitzen un servei autèntic de millora de la comunitat, amb el cop de mà que els calgui, ajudarà a aquest canvi de visió tan necessari per tal que també puguin ser tinguts en compte com a "constructors de la seva comunitat".

El treball, ajustat a les seves possibilitats, d'aquests nois i noies en projectes reals sobre l'entorn facilita la visualització de la seva participació ciutadana i acaben sent valorats els seus petits avenços en tots els àmbits. Les entitats que en reben el servei aprenen a tenir-ne expectatives realistes, a superar aproximacions sobrevaloratives i sobreprotectores, i acaben proposant relacions interpersonals, normatives i límits semblants als que els pertocaria per l'edat o etapa cronològica.

Col·laborar de manera intencional amb altres companys de l'entitat en el manteniment o neteja d'un espai comunitari (el de l'associació de veïns, el de l'escola, el del grup de geganters del poble, etc.), participar en el muntatge de festes veïnals o del barri (a la barra del bar, col·locant cadires o repartint entrades –depenent de les habilitats de cadascú–), poden ser dos petits, però potents, exemples d'aquesta aproximació més enriquidora vers els nois i noies amb discapacitat (profitosa per a ells però també per a l'entitat que rep el seu servei voluntari).

2. L'aprenentatge servei com a eina metodològica facilitadora de l'aprenentatge

Per a qualsevol alumne —però amb més evidència per a aquells que tenen greus dificultats a l'hora d'assolir continguts curriculars— la vivència, l'experimentació, la motivació i la funcionalitat d'allò que s'ha d'aprendre són bàsiques per tal que el procés d'ensenyament/aprenentatge tingui certes possibilitats d'èxit. Les activitats educatives planificades sota el paraigua de l'aprenentatge servei engresquen l'alumnat i fomenten la significativitat dels aprenentatges posant en joc l'acció, l'experiència directa sobre l'entorn i la utilitat de les tasques realitzades.

Ahora, aquests projectes ajuden a la generalització i integració dels continguts gràcies al seu tractament transversal i no fragmentat.

El treball numèric, el de càlcul senzill o el d'organització espaciotemporal, continguts corrents en els currículums adaptats de matemàtiques, són molt més fàcils d'interioritzar si el mateix alumnat és el responsable, per exemple, de portar un senzill estat de comptes de les despeses reals del grup classe (exigint els tiquets de compra, copiant les quantitats de manera ordenada en un full d'Excel o de paper quadriculat, fent les operacions aritmètiques —si se'n té la possibilitat— per saber quants diners queden a la caixa, etc.). Molts continguts de tecnologia poden ser posats en joc de manera més efectiva si el grup d'alumnes que els ha d'aprendre es responsabilitza, de manera sistemàtica, d'una part del manteniment de l'edifici escolar o de les reparacions de part del mobiliari (tapant forats o esquerdes, pintant bancs, etc.). Aquests models d'activitats d'aprenentatge servei poden ser duts a terme amb diversos graus de suport, depenent de les possibilitats de cadascú i dels objectius curriculars que ens haguem pogut plantejar per a cada cas. Tanmateix, en tots ells queda palesa tant la vivència dels continguts per a l'alumnat durant l'activitat com la utilitat del servei per a l'entitat que el rep, en aquest cas l'escola.

3. L'aprenentatge servei com a potenciador i promotor de competències bàsiques

Cal dotar els nens i nenes amb discapacitat de les eines i els suports necessaris per tal que desenvolupin al màxim les seves capacitats o habilitats, tot i tenir en compte que es troben limitades per una deficiència orgànica o en alguna funció psicofisiològica. Cal treballar les estratègies i promoure els contextos que siguin necessaris amb la finalitat d'aconseguir el seu màxim rendiment funcional, una bona participació social i, a la llarga, una vida laboral digna. Que siguin capaços de funcionar d'una manera efectiva i real en la vida diària i que els seus entorns, o la societat, els ho "permetin". Aquesta seria la missió educativa que tenim per endavant pel que fa a l'alumnat amb discapacitats o amb necessitats educatives especials.

De fet, estem parlant d'una sèrie de competències bàsiques personals, socials i laborals per tal que la seva qualitat de vida sigui la millor possible.

En aquesta línia les activitats d'APS i la seva transversalitat ens hi ajuden sobre manera, ja que promouen intencionalment el desenvolupament personal, interpersonal i les habilitats de participació social.

L'organització d'un servei de compra per a la comunitat, on l'alumnat hagi de desplaçar-se a botigues concretes del barri, hagi de fer les comandes, hagi de pagar, de recollir els comprovants, d'esperar-se i fer cua, etc., facilita enormement molts continguts curriculars d'habilitats comunicatives de llenguatge i de matemàtiques, però també queden clarament reforçades competències bàsiques personals i socials.

Podríem apuntar alguns dels continguts o competències bàsiques fonamentals que seria interessant "programar" i incloure en les tasques diàries de moltes de les escoles, no tan sols en les d'educació especial:

Per ser “bones persones” (competències personals)

Ser conscients de com som (les nostres dificultats, limitacions, capacitats, etc.).
Anar assolint una autoestima real i positiva.
Adquirir el màxim d'autonomia.
Ser capaços de diferenciar entre el que és bo i el que és dolent.
Assumir responsabilitats.
Control de la conducta i equilibri emocional.
Actitud positiva i bona motivació.

Per ser “bons ciutadans” (competències socials)

Actitud prosocial o de ganes d'ajudar els altres, compartir, col·laborar.
Aconseguir habilitats socials.
Utilitzar adequadament els serveis públics i privats.
Tenir desplaçament autònom.
Conèixer els nostres deures i els nostres drets.
Participar activament dins la família, veïnat, en entitats.

Per ser “bons treballadors” (competències laborals)

Capacitat d'esforç, tenir força de voluntat.
Ser hàbil en tasques, en algun ofici, tenir capacitat de rendiment.
Ser tolerant a la frustració.
Sentir-se orgullós de ser útil.
Valorar la importància de tenir una feina digna amb compensacions adequades. Ser capaç de conservar-la.

És evident que molts d'aquests continguts poden ser treballats de manera efectiva amb projectes d'APS.

4. L'aprenentatge servei com a estimador de l'autoestima

El doctor Andrew Furco (director del Service-Learning Research and Development Center de la Universitat de Califòrnia-Berkeley, i un dels màxims exponents internacionals de l'APS), responent en una entrevista* a la pregunta de si les activitats d'aprenentatge servei van dirigides a tots els estudiants, contesta que “el servei és un concepte universal que iguala tothom, perquè tots podem aportar alguna cosa, siguem rics o pobres, grans o joves, amb talent o amb discapacitats. Tothom pot contribuir, sigui quina sigui la seva edat, capacitat o ambició.”[...]“Senten que han pogut aconseguir alguna cosa; deixen de banda aquella sensació d'impotència que sentien, perquè saben que poden sortir i canviar les coses, senten que tenen la força per fer-ho.” Ens està parlant del sentiment d'orgull de la feina ben feta, sensació normalment fora de l'abast dels nois i les noies amb discapacitat.

En aquest procés cal deixar temps per a la reflexió, per al treball de fer-se conscients al màxim de la seva realitat (parlant dels seus problemes i de les seves capacitats a l'hora de dur a terme el servei, valorant els esforços i les possibilitats dels seus companys, constatant que hi ha diferents col·lectius que es troben amb dificultats paral·leles i visualitzant com lluiten per superar-se, etc.), per encoratjar-los i fer-los veure que són capaços de dur a terme les tasques en qüestió i que, gràcies a la seva participació, en sortirà beneficiada una entitat o un determinat col·lectiu. Aquells que n'esdevenen els actors, s'adonen que són capaços de fer un servei (acció social real i necessària), o sigui, una feina ben feta.

---

* *Perspectiva escolar* núm. 315 (maig de 2007).

S'haurien d'organitzar grups de col·laboradors o voluntaris —com ja fan escoles d'educació especial com l'Escola Xaloc o entitats com la Fundació Down Lleida i el Centre de Lleure el Ventall— per entrar en dinàmiques de solidaritat, de participació ciutadana, d'intercanvi intergeneracional o de suport a diversos col·lectius en campanyes concretes, sota el paraigua d'institucions socialment reconegudes, tant d'àmbit general (Creu Roja, Intermón, Càritas, etc.), com d'abast més local (llars d'avis, emissores de ràdio o ONG de la ciutat, i associacions diverses). Aquests projectes, pensats com a propostes d'aprenentatge servei, ajuden aquells que hi participen a millorar l'opinió que tenen de si mateixos, mediatitzada en positiu per la consideració que els altres també n'acaben tenint; en definitiva, es poden sentir orgullosos de participar en tasques socialment valorades.

Com a resum podríem destacar que els projectes educatius d'aprenentatge servei esdevenen un motor de creixement personal per a tot l'alumnat que hi participa, tant si presenten algun tipus de discapacitat com si no.

Ajuden a augmentar l'autonomia, reforcen els processos vitals d'independència i d'autoregulació, faciliten l'accés als llocs comunitaris i animen a formar part activa en associacions, a participar en actes socials, etc.

De fet són alguns dels elements que conformen el que podríem anomenar l'assoliment d'una inclusió social activa.

En aquest camí cap a l'assoliment d'aquesta inclusió social activa de les persones amb discapacitat intel·lectual, la metodologia de l'aprenentatge servei ens ofereix un marc idoni de relacions d'ensenyament/aprenentatge que faciliten, en bona part, les finalitats educatives que pretenem:

- Oferir suports en el procés d'acceptació de les pròpies limitacions i capacitats, per no tancar-se en el pou de la resignació.

-Fomentar, en els mateixos afectats, en les seves famílies i en tots els ciutadans, la necessitat de convertir-se en un actiu dins la societat per tal de gaudir-la i ajudar a construir-la.

Dit d'una altra manera: formar persones conscients al màxim de la seva realitat, orgulloses de les seves possibilitats i socialment actives; tot això adequat a les capacitats de cadascú i fugint de visions assistencialistes que fomenten exclusivament receptors de serveis.

Ara bé, la introducció d'aquestes propostes educatives, que hem intentat presentar com a facilitadores de l'equitat i en cert punt transformadores, ens tornen a obrir vells interrogants, però alhora també posen davant nostre nous reptes que haurem d'anar abastant:

- Què hauria de variar des de l'administració educativa, a nivell curricular, o des de la mateixa organització dels centres per tal que l'escola pogués estar preparada i disposada per assumir-les dins dels seus projectes educatius?
- Quines eines hauríem de posar en joc per tal que la societat arribés a ser prou flexible, oberta i integradora per donar opcions perquè tothom hi pogués tenir el seu paper actiu?
- Quins suports haurien de rebre les entitats perquè estiguessin disposades a obrir les seves portes i assumir les aportacions de qualsevol persona o col·lectiu?
- Quin procés hauríem de marcar per tal que tot aquest treball, fet des de l'àmbit escolar o des d'espais d'educació no formal, pogués tenir una continuïtat real, una generalització de les possibilitats de participació social, més enllà del treball intencional?

...

Les Segones Jornades d'Intercanvi d'Experiències d'APS poden ser, de ben segur, un marc immillorable on reflexionar sobre aquestes i altres qüestions que ens permetin de mica en mica anar incorporant aquest tipus de propostes dins els nostres diversos àmbits d'actuació formativa.